

PESSZIMISTA, REALISTA VAGY TUDATOS? – MAGYAR FIATALOK NYUGDÍJVÁRAKOZÁSAI

Vaskövi Ágnes¹

ABSZTRAKT

A pénzügyi tudatosság egy speciális résztemája a nyugdíjtudatosság, amelyben legtöbbször a távoli jövőben kezdődő, bizonytalan hosszúságú nyugdíjas évekre való anyagi felkészülés áll a középpontban. Kiindulópontja egyrészt az életartam-kockázat felismerése, másrészt az egyén jelenlegi anyagi helyzete alapján a jövőbeli lehetőségeinek megfelelő felmérése és tervezése. Tanulmányunk célja a magyar egyetemisták állami nyugdíjrendszerrel kapcsolatos várakozásainak vizsgálata, amelyhez online kérdőíves kutatást végeztünk. Három kérdéscsoportot állítottunk össze: (i) az állami nyugdíjrendszerrel kapcsolatos várakozások, (ii) a nyugdíjrendszer bőkezűsége, (iii) nyugdíjazási kor. A nyugdíjrendszerrel kapcsolatos várakozások azt mutatják, hogy a fiatalok általánosan negatívan vélekednek, a legaggasztóbb tényezőnek az idősödő társadalom hatását tartják. A nyugdíjrendszer bőkezűségét illetően is pesszimista várakozásokat találtunk; mind a helyettesítési rátát, mind az állami nyugdíj arányát a teljes nyugdíjas jövedelemből jóval alacsonyabbra becsülik, mint az a jelenlegi szabályozás szerint lenne. A nyugdíjazási korra vonatkozó várakozások tükrözik az európai trendeket, jellemzően 65 éves kor felett terveznek nyugdíjba vonulni a megkérdezett fiatalok. Vizsgáltuk a Magyarország régiói közötti eltéréseket is: ennek során azt találtuk, hogy Budapest és a Közép-Magyarország régió fiataljai minden vizsgált kérdésben negatív attitűddel rendelkeznek, míg a többi régió eltérő képet mutat. Leginkább az észak-magyarországi fiatalok vélekednek az átlagnál kedvezőbben a nyugdíjkilátásaikat illetően. A negatív attitűd hátterében a nyugdíjrendszer átláthatatlansága, a korlátozott információk állhatnak, illetve akár az is nehezíti a fiatalok tisztánlátását, hogy hazánkban késik az állami nyugdíjrendszer reformja, így a fenntarthatósága kapcsán komoly kérdések merülnek fel megkérdezettekben. Eredményeink kifejezetten fontos inputot jelenthetnek a döntéshozók számára az öngondoskodási attitűd formálásában.

JEL-kódok: D14, D84, G51, G53

Kulcsszavak: személyes pénzügyek, nyugdíjvárákozások, pénzügyi tudatosság

¹ Vaskövi Ágnes, egyetemi tanársegéd, Budapesti Corvinus Egyetem. E-mail: agnes.vaskovi@uni-corvinus.hu.

1. BEVEZETÉS

Az idősödő európai társadalmakban és a 21. századra jellemző, növekvő élettartam- és nyugdíjkorhatártrendek mellett egyre hangsúlyosabbá válik az állami nyugdíjrendszer finanszírozhatósága és az ezzel szorosan összefüggő nyugdíj-előtakarékosság, vagy hétköznapi szóhasználatban az öngondoskodás. A fennálló nyugdíjrendszereknek új kihívásokkal kell szembenéznüik, hosszú távon pedig kérdésessé válik a folyó finanszírozású rendszerek fenntarthatósága. Májer–Kovács (2011) alapján a hazánkban használt DB (defined benefit, azaz szolgáltatással meghatározott) nyugdíjrendszer különösen érzékeny a várható élettartam-növekedésre, hiszen ebben a rendszerben nem a befizetések összege alapján határozzák meg a nyugdíj mértékét, hanem elsősorban a ledolgozott évek alapján. Itt a hosszabbodó várható élettartam kockázata jelentős mértékű, hosszan tartó kifizetést eredményez.

Tanulmányok szerint a nyugdíjkorhatár emelése ugyanakkor nem ad teljes körű megoldást a folyó finanszírozású nyugdíjrendszer problémáira, így például Bajkó et al. (2015) demográfiai előrejelzése és felépített nyugdíjmodellje szerint 2026 és 2034 között tartósnan negatívvá válik a nyugdíjkassza egyenlege (attól függően, hogy mekkora reálbér-emelkedéssel és foglalkoztatottsággal kalkulálnak a modelljükben), ez a negatívum akár a bevételek 8 százalékát is elérheti.

A makroszintű kockázatok mellett az egyén is releváns és egyre égetőbb feladatokkal találja szemben magát. Nemcsak az állami nyugdíjrendszer biztosította járadékok összegének csökkenése várható, de a növekvő élettartam miatt a nyugdíjasként eltöltött idő is kevéssé belátható. A nyugdíj-előtakarékosság, a pénzügyi tervezés és az egyéni felelősség az időskori megélhetésünk biztosításában egyre fontosabbá válik. Ezt felismerve, valamennyi európai országban már évtizedek óta elérhető és növekvő szerepet tölt be a nyugdíjrendszerek harmadik, önkéntes pillére; az előtakarékoság ugyanakkor nem mindenhol azonos módon épült be a lakosság megtakarítási szokásaiba. Az Európai Bizottság – felismerve az unió országainak töredezett és több helyen kezdetleges nyugdíj-előtakarékossági rendszereit – 2010-ben kiadta az európai nyugdíjrendszereket elemző *Zöld Könyvét*, majd 2012-ben a *Fehér Könyvét*, amelyben előírásokat fogalmazott meg a tőkefedezeti és a kiegészítő nyugdíjpillérek átláthatóságának és biztonságának növelése érdekében (Harsányi, 2018). Ezt követően minden országban átalakulások kezdődtek, amelyek még napjainkban is zajlanak, hogy érthetőbbé, tervezhetőbbé váljanak az állami pillértől független nyugdíj-megtakarítások. Ugyanakkor az állami rendszerek reformjai sok esetben toporognak, nem a szakmai megfontolásokat előtérbe helyezve vezetik be azokat: hazánkban is lassan halad az átalakítás, a természetes folyamatoktól – és a környező országoktól – lemarad.

A várható élettartam növekedése, a társadalom idősödése, az aktív lakosság zsugorodása, a folyó finanszírozású nyugdíjrendszer rugalmatlansága csak a főbb tényezők a távoli jövő bizonytalansága kapcsán. A kérdést tanulmányunkban elsősorban nem az állami szerepvállalás vagy újraelosztás szemszögéből közelítjük meg, hanem figyelmünket az egyénre irányítjuk. Az állami nyugdíjrendszer ugyanis hosszú távon nem feltétlenül biztosítja az egyének nyugdíjas éveire a tisztes megélhetést, az aktív évek alatt elért életszínvonal fenntartását. Potóczki (2017) a pénzügyi kultúra szintjének felmérésére készített, nemzetközi OECD-kutatásának Magyarországra vonatkozó részei alapján megállapította, hogy a nyugdíjcélt ugyan a magyarok többsége fontosnak tartja, aktívan mégsem takarékoskodnak. Pandurics–Szalai (2017) éppen ezért hangsúlyozzák tanulmányukban annak szükségességét, hogy az önkéntes nyugdíjpillérek (2. és 3. pillér) szerepe hazánkban számottevően növekedjen.

Az aktív évek alatt jellemző nyugdíjtudatosság elengedhetetlenül szükséges feltétel az egyén nyugdíjas éveinek pénzügyi stabilitásához (Vaskövi, 2018). Ezért tanulmányunkban empirikus kutatásunkat mutatjuk be, amelyben két kutatási kérdést fogalmaztunk meg:

K1: Milyenek a fiatal generáció állami nyugdíjrendszerrel kapcsolatos várakozásai?

K2: A fiatalok milyen mértékben vannak tisztában az élettartam-kockázattal, amely a növekvő várható élettartam, illetve a – talán még fontosabb – hosszabbodó nyugdíjas évek bizonytalanságából származik?

A kutatási kérdésekhez kapcsolódóan két hipotézist is megfogalmaztunk:

H1: A pénzügy mesterszakos hallgatók nyugdíjvárakozásai eltérnek a nem pénzügyes társaikétól.

H2: A nyugdíjvárakozások függetlenek a nemtől – összhangban az uniszex nyugdíjrendszer sajátosságaival.

Empirikus vizsgálatunk során arra is kísérletet teszünk, hogy megismerjük a fiatalok nyugdíjcélú megtakarításokkal kapcsolatos ismereteinek mélységét. Kutatásunk feltáró jellegű, a visegrádi országokban élő fiatalok nyugdíjvárakozásainak összehasonlítását célzó tanulmányosorozat első része.

A tanulmány a tudományos írások szokásos szerkezetét követi. A témát a hazai és a nemzetközi pénzügyi tudatosságot, ezen belül kiemelten a nyugdíjtudatosságot elemző szakirodalom áttekintésével kezdjük, elméleti alapot teremtve az empirikus kutatásunkhoz. Ezt követően az adatgyűjtést és az elemzéshez használt módszertant mutatjuk be. Eredményeinket kutatási kérdéseink csoportosítása szerint tagoljuk, majd írásunkat összegzéssel zárjuk.

2. SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS ÉS ELMÉLETI ALAPOK

A nyugdíjtudatosság definiálásához vissza kell nyúlnunk egészen a pénzügyi kultúra fogalmáig. A pénzügyi kultúra az angol nyelvű szakirodalomban „financial literacy”-ként szerepel, amely az OECD (Atkinson–Messy, 2012) átfogó tanulmánya szerint három összetevőből épül fel:

- *tudás*: az egyén rendelkezik alapvető ismeretekkel a pénzügyek terén, tehát érti a pénz időértékét, a hitelkamat és a kamatos kamat fogalmát, a kockázat és a hozam összefüggéseit, az infláció és a portfóliódiverzifikáció hatását,
- *viselkedés*: hogyan dönt az egyén a kiadások és megtakarítások tervezésekor, készíti-e költségvetést, illetve határidőben fizeti-e a számláit,
- *attitűd*: az egyén hozzáállása a rövid és hosszú távú pénzügyi kérdésekhez (tehát pl. költséges vagy inkább megtakarító típus; ad hoc elhatározások, vagy inkább alapos tervezés alapján hoz döntéseket).

A Magyar Nemzeti Bank a pénzügyi kultúrát a következőképpen definiálta 2008-ban: „A pénzügyi kultúra a pénzügyi ismeretek és képességek olyan szintje, amelynek segítségével az egyének képesek a tudatos és körültekintő döntéseikhez szükséges alapvető pénzügyi információkat azonosítani, majd azok megszerzése után azokat értelmezni, és ez alapján döntést hozni, felmérve döntésük lehetséges jövőbeni pénzügyi, illetve egyéb következményeit” (MNB, 2008:1). Eszerint a pénzügyi kultúra nemcsak a tudást, hanem annak alkalmazására való képességet is magában foglalja. Kovács P. et al. (2021) éppen ezeket a fogalmakat foglalja össze, és ezek segítségével adja meg a pénzügyi kultúra definícióját.

A pénzügyi kultúrának több szintje azonosítható a nemzetközi és a hazai szakirodalomban, ezeket az 1. táblázatban foglaltak szerint feleltethetjük meg egymásnak:

1. táblázat

A pénzügyi kultúra (hierarchikus) fogalomtára

Angol terminológia	Magyar terminológia
financial knowledge	pénzügyi tudás, tájékozottság
financial behaviour	pénzügyi magatartás
financial culture	pénzügyi kultúra, pénzügyi műveltség
financial literacy vagy financial awareness	pénzügyi tudatosság

Forrás: saját szerkesztés

Az egyes szintek egyre komplexebb fogalmat rejtenek, így míg a pénzügyi tudás könnyen mérhető néhány alapvető, pénzügyekkel kapcsolatos kérdésre adott helyes válaszok számával, addig a pénzügyi tudatosság ennél jóval összetettebb: nemcsak a tudást, hanem az annak hasznosítására való képességet és az alapvetően tudatos hozzáállást is magában foglalja. Ez utóbbi fogalom már a pénzügyi kultúránál is több, az egyén felelősségének felismerését és hosszú távú pénzügyi céljainak megfelelő aktív, céltudatos hozzáállását is magába foglalja (Béres et al., 2016). Huston (2010) tanulmánya a pénzügyi tudatosság és annak mérése kapcsán kiváló összegzést ad a témában megjelent nemzetközi tanulmányokról, és egyben definíciót is ad a pénzügyi tudatosságra (‘financial literacy’), amelybe nemcsak a pénzügyi tudás, hanem annak alkalmazási képessége is beleértendő.

A nyugdíjtudatosság a pénzügyi tudatosság egy speciális és nehéz részterméje, amelyben sokszor a távoli jövőben kezdődő, bizonytalan hosszúságú nyugdíjas évekre való pénzügyi, jóléti felkészülésre helyeződik a fókusz. Kiindulópontja egyrészt az élettartam-kockázat felismerése, másrészt az egyén jelenlegi anyagi helyzete, illetve a jövőbeli lehetőségeinek feltérképezése. Az élettartam-kockázat felismerésének fontosságát (longevity literacy) fogalmazzák meg Yakoboski et al. (2023) közelmúltban megjelent tanulmányukban, ahol rávilágítanak arra, hogy a pénzügyi tudatosság egy különös részterülete, a nyugdíjtudatosság szorosan összekapcsolódik az élettartam-kockázat ismeretével. Ezek alapján az adott személy olyan hosszú távon eredményes döntéseket hozhat, amelyek a nyugdíjazást követő évek elvárt életszínvonalát biztosítják. Ez nagyrészt megtakarítások formájában valósul meg, tehát a nyugdíjtudatosság feltételezi, hogy az egyének a megfelelő pénzügyi tudást hosszú távra tervezve, jelentős élettartam-kockázat felmérése mellett tudatosan alkalmazzák, felismerik a megtakarítás szükségességét, és képesek ennek érdekében aktívan kezelni pénzügyeiket. Már 2010-ben megfogalmazta Lusardi–Mitchell (2010; 2014), hogy a magasabb pénzügyi kultúrával rendelkezők hosszabb távon gondolkodnak pénzügyi megtakarításaikat illetően, így nagyobb biztonsággal terveznek előre a nyugdíjas éveikre. Ezt erősítette meg Hauff et al. (2020) és Yakoboski et al. (2022) is, ezek alapján a nyugdíjtudatosság magában foglalja a pénzügyi ismeretek megszerzését (így a nyugdíjrendszer és az élettartam-kockázat ismeretét is), a hosszú távú anyagi biztonságra törekvést, az ennek megfelelő attitűdöt és az önként vállalt, rendszeres nyugdíj-célú megtakarítást.

A fogalom fontos eleme az önkéntesség, ami a nyugdíjtudatosságot a mai (magyar) szóhasználatban az öngondoskodással azonosítja. Fentiek alapján tehát a pénzügyi kultúrát – azaz, hogy az egyén elfogadható pénzügyi tudással rendelkezik és azt a gyakorlatban is tudja alkalmazni – ki kell egészíteni megfelelő hozzáállással, tudatossággal a pénzügyekben, nyugdíjtudatosság esetében pedig a

nyugdíjas évekre való felkészüléssel. Ezeket a tényezőket együttesen nevezhetjük öngondoskodásnak.

Irodalomkutatásunk során elsősorban a nyugdíjtudatossággal, nyugdíjvárakozásokkal kapcsolatos írásokat tekintettük át. Számos tanulmány vizsgálja a nyugdíjvárakozásokat a növekvő hivatalos nyugdíjkorhatár (Coppola–Wilke, 2014), a helyettesítési ráta (de Bresser–van Soest, 2015) vagy a nyugdíjas évek jólléte (well-being) szempontjából (Lusardi–Mitchell, 2011). Találunk példákat várakozási kutatásokra különböző országokban (Greenwald et al., 2017; Sekita, 2011) vagy az egyének különböző korcsoportjaira vonatkozóan (Lusardi et al., 2014). A téma tehát sokrétű, több ponton kapcsolódik a pénzügyi tudatosságot érintő kutatásokhoz, amelyeknek az USA-ban és európai országokban is jelentős irodalma lehet fel. Az OECD 2012-ben publikálta első PISA-tesztjének eredményét, amely a pénzügyi tudatossággal kapcsolatos helyzetképet is adott az OECD-országok középiskolás diákjairól. Hazánkban 2012 után kezdtek többen foglalkozni a lakosság pénzügyi tudatosságának vizsgálatával (Béres–Huzdik, 2012; Németh et al., 2012; Huzdik et al., 2014; Zsótér et al., 2017; Kovács L.–Sütő, 2020; Kovács P. et al., 2021), ugyanakkor a nyugdíjtudatosság, nyugdíjvárakozások mint a pénzügyi tudatosság résztémái nálunk még kevésbé kutatott területek.

A legtöbb fejlett és feltörekvő országban egyre nagyobb az egyén szerepe, hogy felmérje és helyesen értelmezze az öngondoskodás szükségességét, ami szorosan kapcsolódik a pénzügyi tudatossághoz. Lusardi (2015) külön kiemeli a fiatalok felelősségét, akiknek a pénzügyi döntései igen hosszú távon határozzák meg a jólétüket. A megtakarítás és befektetés az anyagi biztonság két alapköve, amelyek nemcsak a speciális életszakaszokat (pl. gyermekvállalás, munkanélküliség, hosszan tartó betegség stb.) befolyásolják, hanem kihatással vannak a nyugdíjas évekre is. Magyarországon a kötelező állami nyugdíjrendszer látszólag átveszi a „megtakarítás és befektetés” feladatait az egyénektől, ezáltal – tévesen – arra enged következtetni, hogy anyagilag biztosított a nyugdíjas koruk. Ugyanakkor a hosszabbodó nyugdíjasévek – és a hazánkban működő, folyó finanszírozású állami nyugdíjrendszer fenntarthatósági kérdései – miatt sürgető szükség van az öngondoskodásra annak érdekében, hogy a nyugdíjazás előtti életszínvonal ne változzon meg drasztikusan anyagi okok miatt.

Hazánkban – az öngondoskodás és nyugdíjtudatossága előtérbe kerülése ellenére – igen kevés tanulmány, kutatás foglalkozik a *nyugdíjvárakozásokkal*. Czibik–Medgyesi 2007-es kérdőíves kutatása felmérte a magyar aktív korú lakosság nyugdíjrendszerre vonatkozó ismereteit, megtakarítási hajlandóságát. 1000 magyar (18 és 59 év közötti) felnőttet kérdeztek meg arról, hogyan készülnek a nyugdíjas éveikre. Azt találták, hogy a megkérdezettek egyharmada egyáltalán nem készül pénzügyileg. A nyugdíjrendszerrel kapcsolatos ismereteik is hiányosak, sem az egyénenként várható nyugdíjazási kort, sem az aktív korban fizetett

nyugdíjjárulék mértékét nem ismerték pontosan. A megkérdezettek demográfiai megoszlását vizsgálva arra jutottak, hogy a magasabb iskolai végzettségűek és az idősebbek tudatosabban gondolkodnak pénzügyeiket illetően, mint a többi csoport. A tanulmány ugyanakkor elsősorban a pénzügyi tudatosságot, illetve a nyugdíjrendszerrel kapcsolatos ismereteket térképezte fel, a várakozásokról nem esett szó a kutatásban.

Simonovits (2015) Benitez-Silva et al. 2009-ben felírt amerikai modelljét adaptálja magyar munkavállalókra annak megértésére, hogyan befolyásolja a munkavállalók nyugdíjszabályokkal kapcsolatos, hiányos tudása a tényleges nyugdíjba vonulási kort. Várakozásainak megfelelően azt találta, hogy a hiányos ismeretek alapján a dolgozók nem képesek optimális döntést hozni, így esetleg hamarabb mennek nyugdíjba, vagy keresetük egy részének eltitkolásával elesnek a magasabb nyugdíjjáradék lehetőségétől. Ugyanakkor azt is kiemeli, hogy a magyar nyugdíjrendszer bonyolultsága és gyakori változása szinte ellehetetleníti annak megértését és alapos ismeretét, ez magyarázhatja kutatásának az eredményeit.

Ágoston et al. (2016) 59 aktuárius és közgazdász gyakorlati szakembert kérdezett meg arról, hogy várható időskori szükségleteiket hogyan mérik fel, azokat milyen öngondoskodási eszközökkel kívánják biztosítani, és egyáltalán milyen ismeretekkel rendelkeznek ebben a témában. A kutatásban a szerzők magasan kvalifikált szakemberek nyugdíjismereteit és nyugdíjvárakozásaik bizonyos aspektusait térképezték fel, és azt találták, hogy a várakozásaik általában irracionálisak, ismereteik pedig felületesek a nyugdíjjal kapcsolatos tények és lehetőségek kapcsán. Annak ellenére, hogy a kérdőíves minta nagyon kicsi és nem reprezentatív, a válaszok az állami nyugdíjrendszerrel kapcsolatos pesszimizmusra engedtek következtetni.

Az Aegon Biztosító 2019-ben készítette el tizenöt országra kiterjedő nyugdíjfelkészültségi kutatását, amelyben kevésbé a várakozásokról, mint inkább a lakosság nyugdíjtudatosságáról kérdeztek. A kutatás eredményei alapján nyilvánvaló, hogy a magyarok a társadalombiztosítási nyugdíjrendszerből várják nyugdíjas jövedelmük meghatározó részét (54 százalékot), és mindössze 29 százaléknak megfelelő részt várnak a saját megtakarításokból, befektetésekből. A megkérdezett országok átlagában ez 46, illetve 30 százalék volt (a fennmaradó részt munkahelyi nyugdíjkonstrukciókból várják). Azt is megállapították, hogy azokban az országokban jobb a nyugdíjfelkészültség, ahol nagyobb azon lakosság aránya, akik életmód-szerűen takarékoskodnak (akár rövid, közép- vagy hosszú távú terveik megvalósítására). Ebből a szempontból hazánk az utolsó előtti helyen szerepel, megelőzve Lengyelországot (Aegon, 2019). Az OECD (2021) tényadatai ennél még kedvezőtlenebb képet mutatnak a saját nyugdíjmegtakarítások kapcsán, hiszen hazánkban a nyugdíjas jövedelem 73 százaléka az állami folyó finanszírozású rendszerből

származó nyugdíj, 25,9 százaléka munkajövedelem, és mindössze a fennmaradó 1,1 százalék jelenti az egyéni megtakarításokból származó jövedelemrészt.

Az Aegon tanulmányával teljesen összhangban van az európai biztosítók nemzetközi szervezete, az Insurance Europe által 2019-ben készített kérdőíves kutatás eredménye.² A kutatás során 10 európai államban, köztük Magyarországon az aktív korú lakosság öngondoskodási szokásait, nyugdíjtermékekkel kapcsolatos elvárásait térképezte fel. A felmérés eredményeit 2020. februárban tették közzé, erről ír Lambert (2020) tanulmányában. Kiemeli, hogy Magyarországon a megkérdezettek 46 százaléka nem rendelkezik semmiféle önkéntes nyugdíjmegtakarítással, és habár érdekli a nyugdíjcélú öngondoskodás, 41 százalék nem engedheti azt meg magának.

Zsótér (2018) 18–35 éves magyar fiatalok körében végzett 300 fős reprezentatív kutatást, amelyben a pénzügyi tudatosság, a jövedelem és a megtakarítás összefüggéseit vizsgálta. Azt találta, hogy az iskolai végzettség jelentősen befolyásolja a megtakarítási képességet és hajlandóságot, hiszen a magasabb iskolai végzettségűek képesek arra, hogy szükségletkielégítésüket későbbre halasszák a későbbi anyagi jólét érdekében.

A viszonylag csekély magyar szakirodalom mellett ugyanakkor az Egyesült Államokban a pénzügyi tudatosság és a nyugdíjvárákozások irodalma igen kiterjedt. Számos kutatást végeztek, ilyen – többek között – a Retirement Confidence Survey (Nyugdíjtudatossági felmérés – RCS), amelyet 1991 óta évente közösen végez az Employee Benefit Research Institute (EBRI) és egy független piackutató cég, a Greenwald & Associates. A kérdőíves kutatás aktív korú és nyugdíjas válaszadókat kérdez ismereteikről és attitűdjükről a nyugdíjjal, illetve a nyugdíjra való felkészülésükkel kapcsolatban. A 2017-es felmérésben azt találták, hogy az aktív korú válaszadók jelentős része bizonytalanak érzi a nyugdíjas éveit, és a nyugdíjra való felkészülést stresszként éli meg (Greenwald et al., 2017).

Prados–Kapteyn (2019) műhelytanulmányukban leírták, hogy az amerikaiak többsége jelentős elfogultságokkal és irracionális várákozásokkal rendelkezik jövőbeli nyugdíjjáradékát illetően. Ezek a téves képzetek azt eredményezik, hogy kisebb megtakarításokat halmoznak fel, ezzel a nyugdíjas jóllétet veszélyeztetik.

Az amerikai mellett bőséges európai irodalmat is találunk a nyugdíjtudatosság és a nyugdíjvárákozások témájában. A teljesség igénye nélkül néhányat kiemelünk: Barrett et al. (2015) reprezentatív kutatásában idősebb aktív korúakat kérdezett meg Írországban. Más tanulmányokkal összhangban azt találta, hogy a válaszadók jelentős hányada nincs tisztában a várható nyugdíjjáradékának mértékével,

2 A tanulmány leadásakor jelent meg az Insurance Europe 2023-as felmérésének eredménye, amelyet tanulmányorozatunk következő részében vetünk össze saját eredményeinkkel.

ez különösen jellemző a nők és az alacsonyabb iskolai végzettségű csoportok körében. Coppola–Wilke (2014) Németországban azt vizsgálta, hogyan hat a nyugdíjvárákosokra a hivatalos nyugdíjkorhatár emelése. Hollandiában de Bresser és van Soest (2015) a pénzügyi tudatosság és a helyettesítési rátára vonatkozó várakozások összekapcsolásával foglalkozott.

3. ADATGYŰJTÉS ÉS ALKALMAZOTT MÓDSZERTAN

Kutatásunkhoz online kérdőívet állítottunk össze annak a vizsgálatára, hogy a magyar egyetemisták milyen várakozásokkal tekintenek az állami nyugdíjrendszerre mint a jövőbeli nyugdíjas jövedelmük legmeghatározóbb forrására. A kérdőívet a Budapesti Corvinus Egyetem 320 hallgatója töltötte ki 2018. december és 2019. február között. A megkérdezett célcsoportot úgy határoztuk meg, hogy az – tanulmányai alapján – pénzügyileg kellően tudatos legyen, ugyanakkor a nyugdíjazásig hátra lévő, hosszú időszak változásai miatt bizonytalan környezetben kell a nyugdíjas életminőségre gondolnia, azzal kapcsolatos döntéseket hoznia. A kitöltőket előzetes kutatási kérdéseink mentén két csoportra bontottuk:

- i. Fókuszcsoport: pénzügy mesterszakos hallgatók, akikről feltételezzük, hogy az ismereteik mellett kellő pénzügyi tudatossággal rendelkeznek, így nyugdíjvárákosasikat nemcsak a szentimentre, hanem esetlegesen megalapozott ismeretekre építik, valamint akik a jelenlegi szabályozás értelmében 40-45 év múlva fognak nyugdíjba menni, azaz a nyugdíjazásuk igen hosszú időhorizonton értelmezhető.
- ii. Kontrollcsoport: nem pénzügy szakos hallgatók, akik kevésbé rendelkeznek átfogó pénzügyi ismeretekkel, de ugyanúgy kellően távol vannak a nyugdíjas éveiktől.

Kérdőívünk 14 kérdést tartalmazott 4 témacsoportban (zárójelben a kérdések száma):

- i. Demográfiai kérdések (5).
- ii. Az állami nyugdíjrendszerrel kapcsolatos várakozások (4).

Ez a kérdéscsoport elsősorban arra kereste a választ, hogy a megkérdezettek mennyire tartják biztosnak, hogy később részesülni fognak állami nyugdíjban, mennyire bíznak a mindenkori kormányzatban, hogy az biztosítani fogja a megfelelő nyugdíjakat, illetve feltérképeztük az esetleges negatív attitűd mögött álló fő motivációt.

- iii. A nyugdíjrendszer bőkezűsége (2).

A feltett két kérdéssel egyrészt a teljes nyugdíjas jövedelemből az állami nyugdíj részarányát kérdeztük, másrészt arra voltunk kíváncsiak, hogy a nyugdíj/

aktív jövedelem százalékos arányára vonatkozóan milyen várakozásaik vannak a megkérdezettjeinknek.

iv. Nyugdíjba vonulási életkor és célország (3).

Kérdéseink kitértek arra az életkorra, amikor leghamarabb lehetőség lesz nyugdíjba vonulni, illetve arra a konkrét korra, amikor a megkérdezett – várakozásai szerint – nyugdíjba megy, és azt is megkérdeztük, hogy nyugdíjas éveit Magyarországon vagy terve szerint másik országban fogja-e tölteni.

A megkérdezetteknek minden kérdésnél lehetőségük volt elutasítani a válaszadást, ezeket a hiányzó adatokat végső állományunkból kiszűrjük, így 250 elemű – anyagi források hiányában nem reprezentatív – adathalmazzal dolgoztunk a kutatás további részében.

A demográfiai ismérvek mentén adott válaszok megoszlása a következőképpen alakult (2. táblázat):

2. táblázat

Kérdőívkitöltőink demográfiai ismérveinek megoszlása

Nem	Férfi	58,0%
	Nő	42,0%
Életkor	19 és 24 év között	85,6%
	25 és 42 év között	14,4%
Jelenlegi képzés	Egyetem – pénzügy szak	35,0%
	Egyetem – gazdasági (nem pénzügy)	64,0%
	Más egyetem	1,0%
Származási hely	Budapest és Pest megye	40,0%
	Más megyék	60,0%
Lakóhely	Budapest és Pest megye	87,6%
	Más megyék	12,4%

Forrás: kérdőíves adataink alapján saját szerkesztés

Kutatásunkban két hipotézist fogalmaztunk meg, amelyeknek a teszteléséhez lineáris faktormodellt építettünk fel. Faktormodellünket a többváltozós adatelemzési módszerek közül főkomponens-elemzéssel (Principal Component Analysis, PCA) készítettük; célunk olyan korrelálatlan komponensek létrehozása volt, amelyek a lehető legtöbb információt megőrizve leírják a 9 nyugdíjvárakozási kérdésben foglalt információtartalmat, ugyanakkor kezelhető méretű faktortérbe redukálják a változókat. A főkomponens-elemzés matematikáját Kovács E. (2014) írja le, amelyet a tanulmányban szereplő alkalmazáshoz hasonlóan Grané et al. (2021) mutat be. A változókon Kaiser-féle normalizálással készített PCA-t futtattunk,

majd az értelmezhetőség megkönnyítése érdekében varimax rotálással állítottuk elő a végső komponenseinket.

Fontos kiemelni, hogy a változóink egymással korreláló, de nem ok-okozati kapcsolatban lévő tényezők, emiatt olyan modell építése volt célszerű, amelyben a változók közötti kölcsönös kapcsolatokat felhasználva tudtuk elvégezni a csoportosítást és a dimenziócsökkentést. Modellünkben tehát nincs eredményváltozó, a nyugdíjrendszerrel kapcsolatos várakozásokat összefüggéseiben kívántuk vizsgálni. Hipotéziseinket ezután a PCA-modell faktorainak bevonásával Mann-Whitney-próbával (Mann-Whitney U test) teszteltük, ahol felhasználtuk a faktorpontokat (factor score), amelyek az eredeti megfigyelések sztenderdizált koordinátái (azaz minden főkomponensre a pontok átlaga 0 és szórása egységnyi). Az u-próba a független csoportok mediánjának egyezőségét vizsgálja. Esetünkben a teljes minta és annak almintái általában nem követnek normális eloszlást, ezért alkalmazzuk a nem-paraméteres próbát.

Az eredmények megjelenítéséhez dobozdiagramokat használtunk, ahol az egyes dobozok belső vonala a faktorpontok mediánértékeit jelöli csoportonként. Mivel a faktorpontok átlaga nulla, ezért a negatív mediánértékek azt jelentik, hogy az adott csoport az átlagosnál rosszabb; a pozitív mediánértékek pedig az átlagosnál jobb csoportra utalnak.

4. A KUTATÁS EREDMÉNYEI

Magyarország teljes lakosságának 20,5 százaléka 65 év feletti a KSH 2023. januári adatai szerint. Ennél kissé magasabb, 20,7 százalék az öregségi nyugdíjban részesülők száma. Mivel az egy főre eső, átlagos (öregségi) nyugdíjkifizetés mintegy 208 170 forint volt, így a teljes öregségi nyugdíjállomány a GDP körülbelül 9 százalékát teszi ki.³ Az OECD (2021) nyugdíjtanulmánya szerint 2020-ban a nettó helyettesítési ráta⁴ hazánkban 94 százalék volt a férfiak és 87,4 százalék a nők esetében. Ugyanez az adat 2014-re is elérhető az OECD adatbázisában; akkor 89,6 százalék volt egységesen. Fontos megemlíteni, hogy ez a rendkívül magas helyettesítési ráta nem feltétlen tükrözi az egyén szintjén a tényleges nyugdíjak összegét, az OECD adata ugyanis modellszámításon alapul, és nem a tényleges nyugdíjkifizetéseken.

3 A KSH adatai szerint 2023. januárban a teljes magyar lakosság 9 599 744 fő volt, öregségi nyugdíjban 1 989 600 fő részesült.

4 Nettó helyettesítési ráta: a nyugdíjasoknak folyósított első nettó nyugdíj/a nyugdíjazás előtti nettó bér.

A hivatalos nyugdíjkorhatár – követve az Európai Unió uniszex nyugdíjrendszerre vonatkozó ajánlásait – férfiak és nők esetében egységesen 65 évre emelkedett 2022-re (kivétel a Nők40 program⁵). Középtávon a korhatárnak a növekvő várható élettartamhoz rögzítése hazánkban is kívánatos.

Ezek tehát a mai tények, amelyek a jövőre vonatkozó várakozásaink szükségszerű kiindulópontjai. Ugyanakkor a várakozásokat nemcsak az aktuális állapot, hanem a múltbeli folyamatok is befolyásolják, ezért fontosnak tartjuk kiemelni, hogy a nyugdíjrendszer egy dinamikusan változó környezetben működik. Az OECD két évente publikálja a *Pension at a Glance* címmel átfogó elemzését, amely a tagországok nyugdíjrendszereinek aktualitásairól szól. Külön fejezetet szentel valamennyi elemzésben az elmúlt évek változásainak, a reformok ugyan országonként eltérőek, azonban a leggyakrabban az alábbiak jellemzőek:⁶

- nyugdíjkorhatár emelése és/vagy automatikus (várható élettartam-változásokhoz) igazítási mechanizmus,
- korhatár előtti nyugdíjazási lehetőségek szűkítése,
- hosszabb aktív időszak promotálása,
- folyó finanszírozású állami pillér mellett (néhol helyett) DC/NDC típusú kiegészítő pillérek alkalmazása.

Az állami nyugdíjrendszerrel kapcsolatos várakozások értelmezésekor szükséges figyelembe vennünk a folyamatokat, változásokat is. Hazánkban az elmúlt években ezek a legfontosabb változtatások történtek (OECD, 2013; 2015; 2017; 2019; 2021):

- A II. pillért államosították, és megszüntették a további belépés lehetőségét 2012-ben.
- A nők nyugdíjkorhatára fokozatosan 55-ről 62-re, a férfiaké 60-ról 62-re emelkedett, majd 2012 és 2017 között 62-ről tovább 65-re.
- 2020-ban összevonták a nyugdíj- és egészségbiztosítási járulékot egységesen társadalombiztosítási járulékká (a bruttó bér 18,5 százaléka).
- A nyugdíj melletti munkavégzésből származó bér 2020-ban adó- és járulékméntessé vált (előtte 2013-tól adóköteles volt).

5 A hatályos nyugdíjszabályok értelmében a nők Magyarországon 40 év jogosultsági (és 32 év szolgálati) idő után nyugdíjba vonulhatnak, nem csökkentve ezzel a nyugdíjvárományukat.

6 Kérdőíves adatfelvételünk a COVID-válság előtt készült, így annak a nyugdíjrendszerre gyakorolt hatásait itt nem vizsgáltuk.

- 2021-ben visszavezték a 13. havi nyugdíjat (azért „vissza”, mert korábban (2002 és 2009 között) is volt már, de a 2008-as válságot követő gazdasági megszorítások eredményeképpen akkor kivezték).

A nyugdíjintézkedéseket nem minden esetben szakértői megfontolások alapján vezetik be. 2009-ben zárult a Nyugdíj és Időskor Kerekasztal (Holtzer [szerk.], 2010), amely utoljára fogalmazott meg hatásvizsgálatokra épített reformjavaslatokat, azóta csak elszigetelt és apró változtatások történtek. 2023-ban a Magyar Kormány Helyreállítási és Ellenállóképességi Tervet (Recovery and Resilience Plan, RRP) dolgozott ki az Európai Bizottság ajánlásait követve; ez az átfogó reformprogram tartalmazza a nyugdíjrendszer felülvizsgálatát is.

Három lépcsőben kívánja a nyugdíjrendszer fenntarthatóságát biztosító intézkedéscsomagot összeállítani:

- 2023. december 31-ig nemzetközi szakértői jelentés készül a jelenlegi állapotról és a lehetséges reformintézkedések hatásairól,
- 2024. június 30-ig szakpolitikai javaslatokat dolgoznak ki a jelentés alapján,
- 2025. március 31-ig hatástanulmányokkal alátámasztott jogalkotási folyamat zajlik.

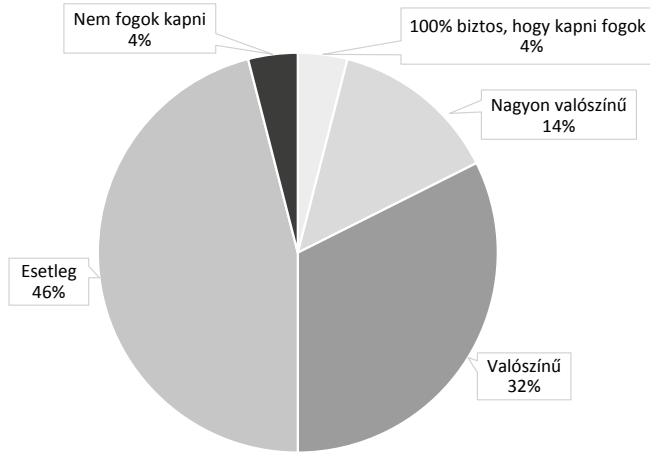
Ezzel mintegy 16 év reformmentes időszak után talán a magyar nyugdíjrendszer új fejezete kezdődhet majd el.

4.1. Az állami nyugdíjrendszerrel kapcsolatos várakozások

Ebben a kérdéscsoportban elsőként azt vizsgáltuk, hogy a megkérdezettek mennyire tartják biztosnak, hogy később részesülni fognak állami nyugdíjban, illetve feltérképeztük az attitűd mögött álló fő motivációkat. Általánosságban az találtuk, hogy negatív várakozás jellemzi a fiatalokat azzal kapcsolatban, hogy kapnak-e állami nyugdíjat, amikor elérik az előírt korhatárt. A válaszadók fele szerint 50 százaléknál kisebb az esélye annak, hogy állami nyugdíjban fognak részesülni, ugyanakkor csak 18 százalék válaszolt úgy, hogy ez az esély 80 százalék feletti. A két szélsőséges választ adók – akik egészen biztosan arra számítanak, hogy nem fognak kapni állami nyugdíjat, és akik teljesen (100 százalékgig) biztosak abban, hogy fognak kapni – aránya egyaránt 4 százalék (1. ábra).

1. ábra

Mennyire tartja biztosnak, hogy részesülni fog állami nyugdíjban?

Forrás: kérdőíves adataink alapján saját szerkesztés

Azokat, akik 50%-nál kisebb esélyt adtak annak, hogy nyugdíjazásukkor állami nyugdíjat fognak kapni, zárt kérdésben megkérdeztük arról is, hogy milyen motiváció áll válaszuk hátterében. Ezt a 3. táblázatban foglaltuk össze.

3. táblázat

Nyugdíjrendszerrel kapcsolatos negatív attitűd elsődleges okai

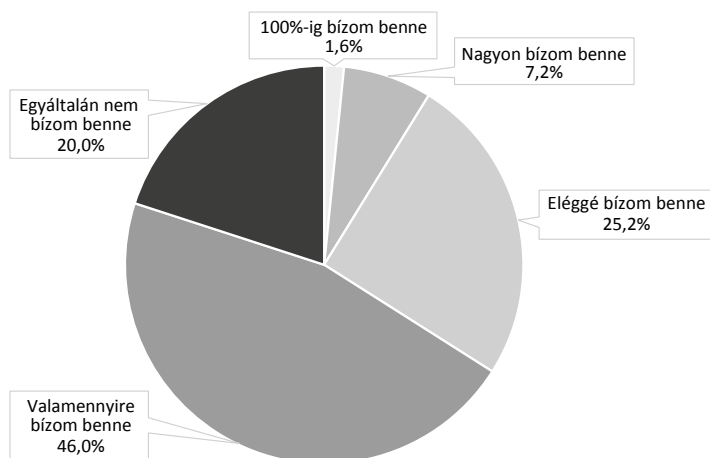
Mi az elsődleges ok várakozásának hátterében?	Gyakoriság
Az idősödő társadalom, így a nyugdíjasok növekvő száma miatt egyre kevésbé lesz bőkezű a nyugdíjkassza.	55,5%
Nem bízom a kormányzatban.	13,7%
Magyarország jövője bizonytalan.	12,1%
A Kormány a közelmúltban változtatott nyugdíjbiztosítási politikáján.	7,7%
Terveim között szerepel, hogy elhagyom Magyarországot, így várhatóan nem részesülök majd a hazai nyugdíjából.	6,0%
Egyéb	5,0%

Forrás: kérdőíves adataink alapján saját szerkesztés

Látható, hogy fiatal válaszadóink jelentős része az idősödő társadalmat tartja a legaggasztóbb jelenségnek, amely negatív nyugdíjvárakozási attitűdjét formálja.

Azt is megkérdeztük, hogy a válaszadó mennyire bízik a mindenkori kormányzatban, hogy az biztosítani fogja az állami nyugdíjakat. Ennél a kérdésnél is egyértelmű negatív attitűd jelentkezett, a válaszadóknak mindössze 1,6%-a bízik 100%-ban a kormányzatban, ugyanakkor 66% mondta azt, hogy csak valamennyire vagy egyáltalán nem bízik a kormányzatban (2. ábra).

2. ábra
Mennyire bízik a mindenkori kormányzatban,
hogy biztosítani fogja a nyugdíjakat?

Forrás: kérdőíves adataink alapján saját szerkesztés

Válaszadóink származási hely szerinti megoszlását területi alapon is megvizsgáltuk annak érdekében, hogy a magyarországi régiók közötti esetleges különbségeket azonosítani tudjuk. A válaszok alapján két – aggregált – csoportot alkotunk: pesszimista és optimista várakozások, ahol a pesszimista kategóriába az 50% alatti (pl. elképzelhető = 40–49%, esetleg = 20–29%, nem valószínű = 1–9%) válaszokat soroltuk, míg optimistának az 50% feletti (pl. teljesen biztos = 100%, nagyon valószínű = 80–89%, talán = 50–59%) válaszokat tekintettük. A régió-kénti eredmények a 4. táblázatban szerepelnek.

4. táblázat

A nyugdíjrendszerrel kapcsolatos várakozások régiók szerint

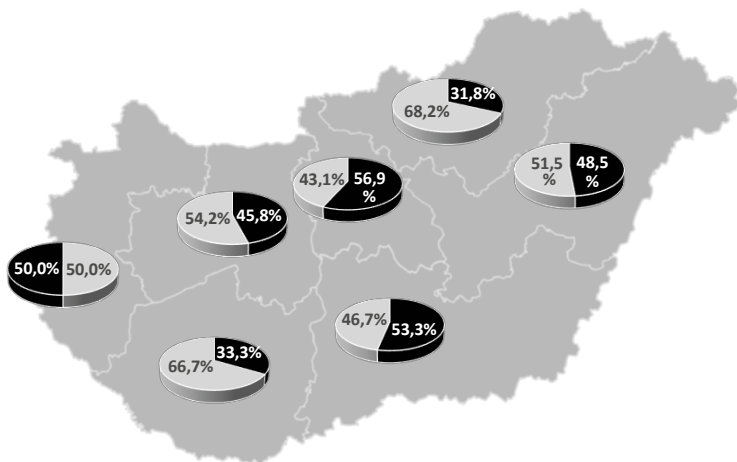
Gyakoriságok (%)	Válaszadók	Részesülni fog állami nyugdíjban		Bizalom a mindenkori kormányban	
		<50% pesszimista	>50% optimista	<50% pesszimista	>50% optimista
Bp. és Közép-Mo.	40,8%	57%	43%	69%	31%
Nyugat-Dunántúl	16,8%	50%	50%	69%	31%
Dél-Dunántúl	4,8%	33%	67%	42%	58%
Közép-Dunántúl	9,6%	46%	54%	63%	38%
Észak-Magyar.	8,8%	32%	68%	45%	55%
Észak-Alföld	13,2%	48%	52%	76%	24%
Dél-Alföld	6,0%	53%	47%	73%	27%

Forrás: kérdőíves adataink alapján saját szerkesztés

Megállapítható, hogy a Budapest és Közép-Magyarország régiókból származó megkérdezettjeink minden vizsgált kérdéscsoportban pesszimista válaszokat adtak, ugyanakkor a többi 6 régió bizonyos esetekben nem várt eredményt adott. A 3. ábrán Magyarország régiói szerinti bontásban szerepelnek a válaszok, feketével a pesszimista, szürkével az optimista válaszadók arányát jelöltem.

3. ábra

Mennyire tartja biztosnak, hogy részesülni fog állami nyugdíjban?*

Megjegyzés: *fekete – 50% alatti, szürke – 50% feletti a valószínűsége.

Forrás: kérdőíves adataink alapján saját szerkesztés

Megfigyelhető, hogy Dél-Dunántúlon és Észak-Magyarországon a válaszadók többsége úgy gondolja: 50 százaléknál nagyobb az esélye annak, hogy állami nyugdíjat fog kapni, és ugyanezekben a régiókban arra a kérdésre is az optimista válaszok vannak többségben, amelyben a mindenkori kormányzatba vetett bizalmat kérdeztük az állami nyugdíjak biztosítása kapcsán.

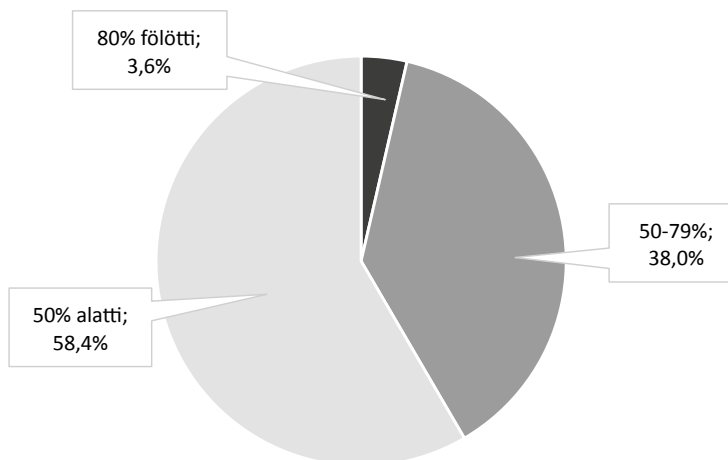
4.2. A nyugdíjrendszer bőkezűsége

Az ebben a kérdéscsoportban szereplő két kérdéssel a nyugdíjrendszer bőkezűségével kapcsolatos várakozásokat vizsgáltuk: egyrészt mekkora lesz a helyettesítési ráta, másrészt pedig az egyén teljes nyugdíjas jövedelemének mekkora része fog az állami nyugdíjból származni.

A jelenlegi magyar nyugdíjszabályozás értelmében a helyettesítési ráta 80 százalékos akkor, ha az egyén 40 éves munkavisztonnyal rendelkezik, és ez az arány akár 100 százalékig is növelhető, ha 50 évet dolgozott a nyugdíjazását megelőzően (évi 2% bónusz jár a 40 év feletti szolgálati évekre). Ennek ellenére megfigyeltük, hogy a válaszadóink 58,4%-a azt mondta, hogy kevesebb, mint a nettó jövedelmének 50%-át fogja állami nyugdíjként megkapni, és mindössze 3,6% véli úgy, hogy a helyettesítési ráta 80% fölött lesz (4. ábra).

4. ábra

Helyettesítési rátára vonatkozó várakozások

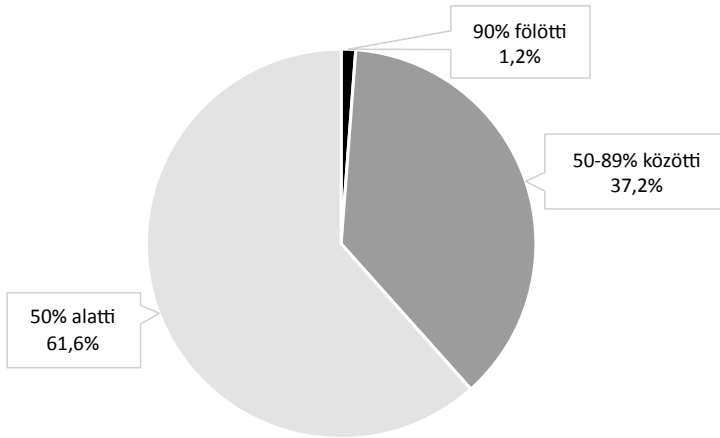

Forrás: kérdőíves adataink alapján saját szerkesztés

Arra a kérdésre, hogy a teljes nyugdíjas jövedelme hány százalékát fogja állami nyugdíjként kapni, ismét alacsony becslést adtak a megkérdezettek. 61,6% mondta, hogy az állami nyugdíj részaránya 50% alatti lesz, és mindössze 1,2% várja azt, hogy a nyugdíjas jövedelmének több mint 90%-át az állami rendszerből fogja kapni (5. ábra).

5. ábra

Állami nyugdíj a teljes (nyugdíjas) jövedelem százalékában

Forrás: kérdőíves adataink alapján saját szerkesztés

Ágoston–Kovács (2007) tanulmányukban hasonló eredményre jutottak, azzal kiegészítve, hogy a magasabb jövedelmi sávba tartozó válaszadók még alacsonyabb helyettesítési rátát tartottak valószínűnek. A nemzetközi szakirodalomban van Rooij et al. (2011) írták ehhez hasonlóan, hogy a holland munkavállalók alacsonyabb helyettesítési rátát és növekvő bizonytalanságot vártak.

A nyugdíjrendszer bőkezűségével kapcsolatban feltett kérdéseink régiók szerinti megoszlását az 5. táblázat mutatja.

5. táblázat

A nyugdírendszer bőkezűsége régiók szerint

Gyakoriságok (%)	Válaszadók	Helyettesítési ráta		Állami nyugdíj aránya a teljes nyugdíjas jövedelemből	
		<50% pesszimista	>50% optimista	<50% pesszimista	>50% optimista
Bp. és Közép-Mo.	40,8%	59%	41%	70%	30%
Nyugat-Dunántúl	16,8%	52%	48%	50%	50%
Dél-Dunántúl	4,8%	58%	42%	50%	50%
Közép-Dunántúl	9,6%	71%	29%	71%	29%
<i>Észak-Magyaró.</i>	8,8%	50%	50%	45%	55%
Észak-Alföld	13,2%	52%	48%	76%	42%
Dél-Alföld	6,0%	80%	20%	67%	33%

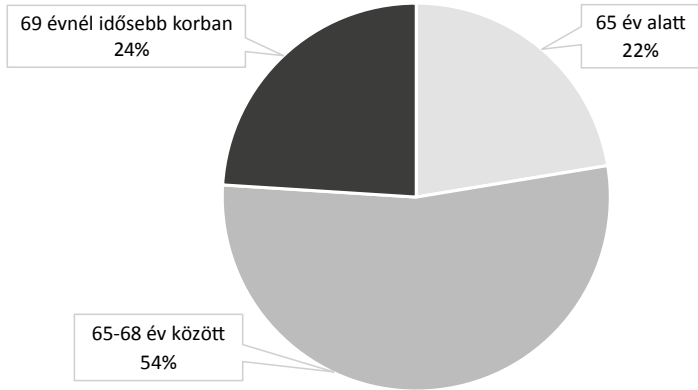
Forrás: kérdőíves adataink alapján saját szerkesztés

Azt találtuk, hogy a nyugdírendszer bőkezűségét leíró két változó szerint szinte minden régió válaszadóit pesszimista attitűd jellemzi; egyedüli kivétel Észak-Magyarország, ahol a megkérdezettek 55%-a válaszolta, hogy a teljes nyugdíjas jövedelmének több mint 50%-át fogja az állami nyugdírendszerből kapni.

4.3. Nyugdíjba vonulási életkor és célország

A nyugdíjazási életkor-várakozásokkal kapcsolatban két kérdést tettünk fel a kutatásban. Az első kérdés arra vonatkozott, hogy a megkérdezett várhatóan mikor mehet el legkorábban nyugdíjba, erre vonatkozóan mindössze 22% válaszolta azt, hogy 65 év alatt (6. ábra).

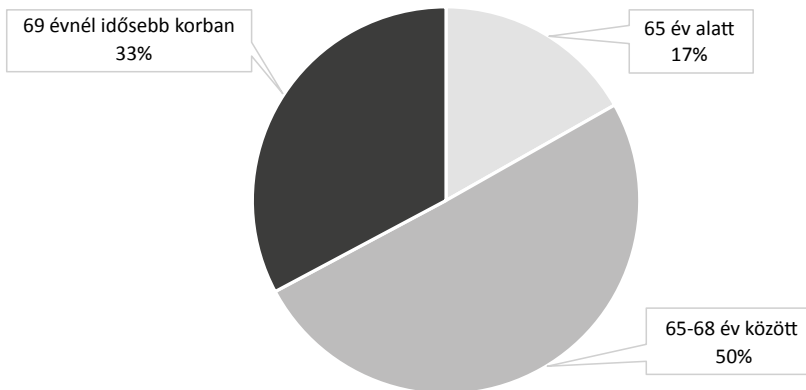
6. ábra
Legkorábbi nyugdíjba meneteli kor

Forrás: kérdőíves adataink alapján saját szerkesztés

A második kérdésben a válaszadó a saját várt nyugdíjba meneteli életkorát becsülte meg, itt mindössze 16% vélte úgy, hogy 65 éves kora előtt nyugdíjba megy, míg 55% 67 év felett tervez nyugdíjba vonulni (7. ábra).

7. ábra
Várható (saját) nyugdíjazási kor

Forrás: kérdőíves adataink alapján saját szerkesztés

Megkérdezettjeink várakozásaival szemben Magyarországon a férfiak tényleges nyugdíjazási kora 2019-ben 63,4 év, míg a nőknél ugyanez 60 év volt. A fiatalok várakozásai összhangban vannak a hivatalos nyugdíjkorhatár fokozatos emelésének trendjével.

A nyugdíjazási korra vonatkozó két kérdés régiók szerinti megoszlását mutatja a 6. táblázat. Általában nagyobb arányban számítanak 65 év feletti nyugdíjazási korra, amely a trendek figyelembevételével pesszimista helyett realista várakozásnak is tekinthető.

6. táblázat

Nyugdíjazási életkor-várakozások régiók szerint

Gyakoriságok (%)	Válaszadók	Legkorábbi nyugdíjba meneteli kor		Várható saját nyugdíjazási kor	
		>65 év pesszimista	<=65 év optimista	>65 év pesszimista	<=65 év optimista
Bp. és Közép-Mo.	40,8%	48%	52%	61%	39%
Nyugat-Dunántúl	16,8%	50%	50%	45%	55%
Dél-Dunántúl	4,8%	58%	42%	67%	33%
<i>Közép-Dunántúl</i>	9,6%	58%	42%	33%	67%
Észak-Magyar.	8,8%	55%	45%	64%	36%
Észak-Alföld	13,2%	55%	45%	61%	39%
<i>Dél-Alföld</i>	6,0%	27%	73%	33%	67%

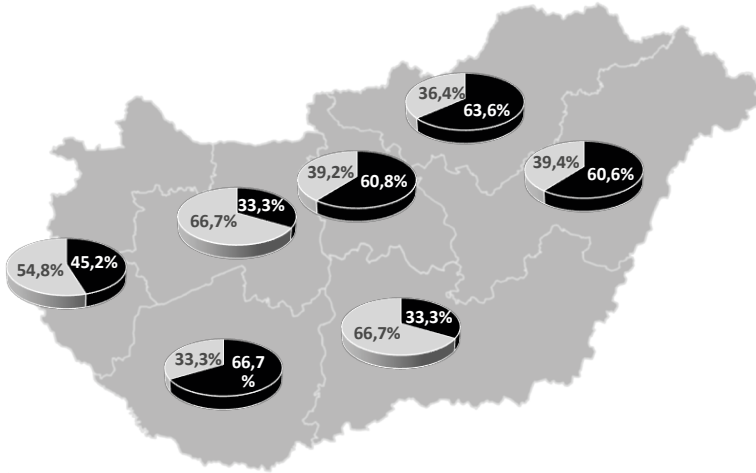
Forrás: kérdőíves adataink alapján saját szerkesztés

Érdekes eltérés figyelhető meg például Budapest és a Közép-Magyarország régió válaszadóinak vonatkozásában, míg a várható legkorábbi nyugdíjazási kort közel azonos arányban ítélték 65 év alatt és felett, addig a saját tervezett nyugdíjba meneteli korukat határozottan magasabbra becsülték. Dél-Dunántúlon és Észak-Magyarországon a legmagasabb azok aránya, akik saját nyugdíjazási korukat a legkésőbbre teszik. Ennek oka akár a családi foglalkozásokból eredő tradíciókban, mintákban kereshető (fehér galléros foglalkozások vagy mezőgazdasági tevékenységek hosszabb aktív időszakot vetítenek előre).

A megkérdezettek saját nyugdíjazási korukra vonatkozó várakozását területi megoszlásban a 8. ábrán térképes megjelenítéssel is bemutatjuk.

8. ábra

Várható nyugdíjba menetel kora régiók szerint*

Megjegyzés: fekete – 65 év felett, szürke – 65 év alatt

Forrás: kérdőíves adataink alapján saját szerkesztés

A kérdéscsoport utolsó kérdése arra vonatkozott, hogy előreláthatóan mely országban fog élni a megkérdezett aktív és nyugdíjas éveiben. A megkérdezettek 47%-a mondta azt, hogy Magyarországon fog élni, 42% nem tudta biztosan megmondani, míg 11% biztosan állította, hogy nem itt fogja tölteni sem az aktív, sem a nyugdíjas éveit. Célországnak leggyakrabban Németországot és Ausztriát jelölték meg (közel a megkérdezettek fele), más EU-országokat mintegy 25%-ban, angol-szász területeket is 25%-ban jelölték meg.

4.4. Hipotézisek és faktormodell

Az adatok mélyebb elemzéséhez két hipotézist fogalmaztunk meg:

H₁: a pénzügy mesterszakos hallgatók nyugdíjvárákozásai eltérnek a nem pénzügyes társaiktól,

H₂: a nyugdíjvárákozások függetlenek a nemtől – összhangban az uniszex nyugdíjrendszer sajátosságaival.

Faktormodellünk (Kaiser–Meyer–Olkin-mérték 0,762) 6 változót tartalmazott, amelyek két főkomponenst alkottak, 72,25%-át megőrizve az eredeti változók varianciájának. A modellbe bevont eredeti változók és a létrejött két főkomponens közti korrelációt a rotált komponens mátrix mutatja (7. táblázat).

7. táblázat

Rotált komponens mátrix a 2 faktoros modellben

		Nyugdíj- rendszerrel kapcsolatos várankozások	Nyugdíjazási kor
Várankozás	Mennyire tartja biztosnak, hogy részesülni fog állami nyugdíjban	0,838	
	Bizalom a mindenkori kormányzatban	0,829	
Bőkezűség	Állami nyugdíj mértéke a teljes nyugdíjas jövedelem %-ában	0,902	
	Helyettesítési rátára vonatkozó várankozás	0,832	
Életkor	Legkorábbi lehetséges nyugdíjazási életkor		0,829
	Mikor fog ön nyugdíjba menni?		0,842

Forrás: saját számítás kérdőíves adataink felhasználásával

A komponens mátrix alapján látható, hogy a kérdőív nyugdíjvárankozásokkal kapcsolatos, illetve az állami nyugdíjrendszer bőkezűségére vonatkozó kérdései egy komponenset alkottak, ezt neveztük nyugdíjrendszerrel kapcsolatos várankozások, vagy röviden „Várankozások” faktornak. A modell másik, független faktora pedig a „Nyugdíjazási kor” lett. A „Várankozások” faktor esetében az alacsonyabb factor score-ok jelentik az optimista várankozást, a magasabb factor score-ok pedig a pesszimista várankozást (pl. „Mennyire tartja biztosnak, hogy részesülni fog állami nyugdíjban?” kérdésre a válaszok: 1 = 100%-ban biztosan fogok, 12 = 0%, vagyis biztosan nem fogok részesülni). A „Nyugdíjazási kor” faktor esetében az alacsonyabb factor score-ok jelentik az alacsonyabb nyugdíjazási korra vonatkozó várankozást (pl. „Mikor fog Ön nyugdíjba menni?” kérdésre a válaszok: 1 = 62 évesen vagy korábban, 5 = 69 évnél idősebb korban).

Megfogalmazott hipotéziseinket a két faktor bevonásával vizsgáltuk. Mivel a mintánk egyes almintái (pénzügyes/nem pénzügyes és férfi/nő) nem követnek minden esetben normális eloszlást, ezért a nem-parametrikus Mann-Whitney u-próbával teszteltük a csoportok eloszlásának egyezőségét, illetve mediánértékeik eltérését. A vizsgált csoportok különbözőségeit dobozdiagramokon is megjelenítettük, ahol az egyes dobozok belső vonala a factor score-ok mediánértékeit jelöli csoportonként. Mivel a factor score-ok átlaga nulla⁷, ezért a negatív medián-

⁷ Factor score: ezek az eredeti megfigyelések sztenderdizált koordinátái, azaz minden főkomponensre a score-ok átlaga 0 és szórása egységnyi a teljes mintában.

értékek azt jelentik, hogy az adott csoport az átlagosnál kedvezőtlenebb (pesszimistább) várakozásokkal rendelkezik.

A H_1 hipotézis kapcsán nem találtunk sem a várakozás-, sem pedig a nyugdíjazási kor-faktorok vonatkozásában statisztikailag szignifikáns eltérést a pénzügyes és a nem pénzügyes hallgatók között (8. táblázat).

8. táblázat

Pénzügyes és nem pénzügyes hallgatók várakozásainak eltérése (medián teszt statisztikái)

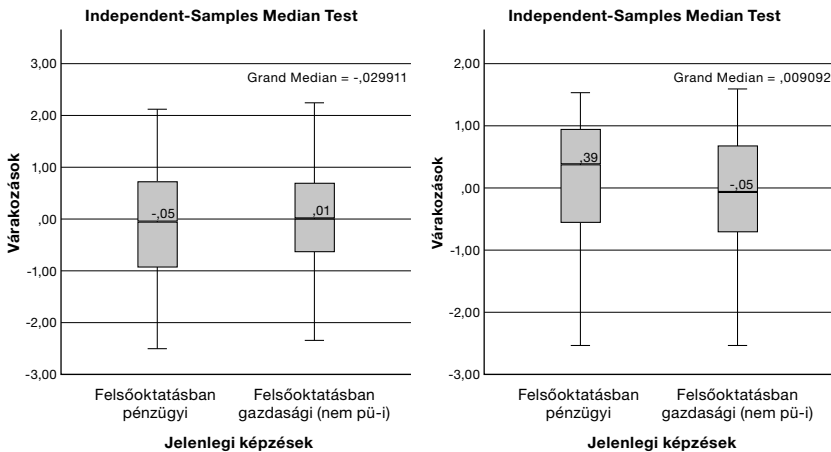
	Várakozások	Nyugdíjazási kor
pénzügyes / nem pénzügyes	$kh^2 = 0,159$ $p = 0,691$	$kh^2 = 1,429$ $p = 0,232$
Nullhipotézis	mediánok egyeznek	
	H0: ✓	H0: ✓

Forrás: saját számítás kérdőíves adataink felhasználásával

Ugyan a 9. ábra jobb oldalán szereplő boxplot alapján a pénzügyes hallgatók magasabb nyugdíjazási korra számítanak (a factor score mediánértéke 0,39), mint nem pénzügyes hallgatótársaik (itt a factor score mediánértéke $-0,05$), ez a különbség a tesztek alapján nem bizonyult szignifikánsnak.

9. ábra

Képzés szerinti különbözőségeket a két faktor vonatkozásában

Forrás: saját számítás kérdőíves adataink felhasználásával

A H_2 hipotézis tesztelésénél a várakozások vonatkozásában nem találtunk statisztikailag elfogadható különbséget a férfiak és nők között, ugyanakkor a nyugdíjazási kor esetében szignifikánsan különbözik a nők és férfiak véleménye (9. táblázat).

9. táblázat

Várakozások eltérése nemek szerint (medián teszt statisztikái)

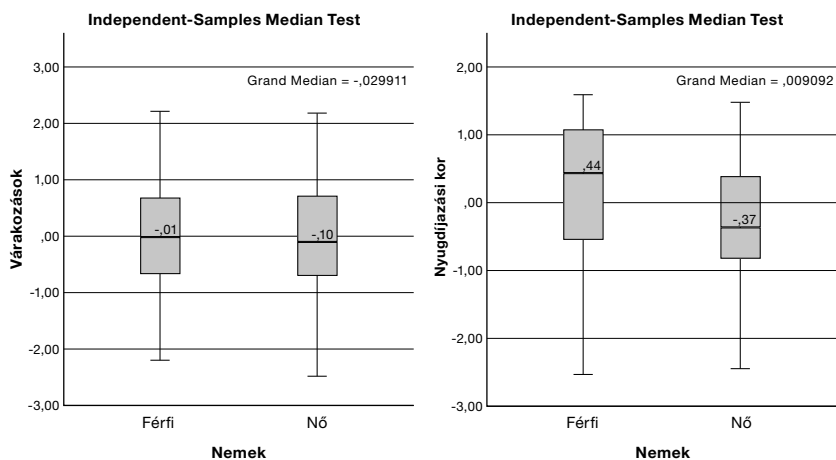
	Várakozások	Nyugdíjazási kor
férfi / nő	$\chi^2 = 0,150$ $p = 0,699$	$\chi^2 = 8,810$ $p = 0,003$
Nullhipotézis	mediánok egyeznek	
	H0: ✓	H0: X

Forrás: saját számítás kérdőíves adataink felhasználásával

A 10. ábra alapján a „Nyugdíjazási kor” faktor szignifikáns különbözőséget mutat minden szokásos szignifikanciaszinten a női és férfi válaszadók esetében. Az uniszex nyugdíjrendszer ellenére a férfiak későbbi nyugdíjazásikor-várakozása adódhat a Nők40 engedmény ismeretéből, de lehet ugyanakkor a korábbi differenciált rendszerből maradt „örökség” is.

10. ábra

Nemek szerinti különbözőségek a két faktor vonatkozásában

Forrás: saját számítás kérdőíves adataink felhasználásával

5. ÖSSZEFOGLALÁS

Tanulmányunkban kérdőíves kutatásunk eredményeit mutattuk be, a vizsgálatot magyar egyetemista diákok körében végeztük a nyugdíjvárákozások témakörében. Feltártuk, hogy a válaszadók többsége pesszimista – vagy bizonyos esetekben realista – várákozásokkal tekint az állami nyugdíjrendszerre. A negatív attitűd háttérében a nyugdíjrendszer átláthatatlansága, a korlátozott információk állhatnak, illetve akár az is nehezíti a fiatalok tisztánlátását, hogy hazánkban késik az állami nyugdíjrendszer reformja, így a fenntarthatósága kapcsán komoly kérdések merülnek fel a fiatal egyetemistákban is. Eredményeink kifejezetten fontos inputot jelenthetnek a döntéshozók számára az öngondoskodási attitűd formálásában. Kovács E. (2018) is leírja tanulmányában, hogy a biztosítási és nyugdíjszakma az Y – vagy akár annál fiatalabb – generáció megszólításában látja az öngondoskodás kiterjesztésének esélyét, hiszen előttük még nagyon hosszú megtakarítási időszak áll, és már most kellően bizalmatlanok az állami nyugdíjrendszer iránt. Ez a generáció markánsan alulértékeli a várható helyettesítési rátát, ugyanakkor – a jelenlegi tényadatokhoz képest – felülbecsli a nyugdíjba menetel várható életkorát. A fejezetben részletesen vizsgáltuk a válaszadók területi különbségeit is, rámutatva arra, hogy származási hely szerint Budapest és Közép-Magyarország válaszadói látják legborúsabban az állami nyugdíjrendszer helyzetét, szinte minden feltett kérdésben pesszimista (vagy más aspektusból vizsgálva realista) attitűddel rendelkeznek. A többi régió vonatkozásában vegyes képet kaptunk, Dél-Dunántúl és Észak-Magyarország válaszadói több kérdésre is az átlagnál optimistábban válaszoltak.

Eredményeink és az azokból levont következtetéseink bizonyos limitációk mellett érvényesek. Felmérésünk nem reprezentatív, anyagi források hiányában koncentrált lekérdezést tudtunk végezni a legkönnyebben elérhető fiatalok csoportjánál, ezért esett a választásunk alma materünk, a Budapesti Corvinus Egyetem hallgatóira. Kérdőívünket 2018 végén és 2019 elején töltötték ki megkérdezettjeink, vagyis a Covid19-járványt és a 2022–23-as magas inflációs környezetet megelőzően készült. Az azóta tapasztalható makrogazdasági események véleményformáló hatásúak lehetnek, ennek feltérképezésére új lekérdezést lenne szükséges végezni.

Megállapításaink ugyanakkor ráirányítják a figyelmet a nyugdíjtudatosság kérdéskörére. 40–45 évvel előrettekintve, az állami nyugdíjrendszer megítélése kedvezőtlen, ami bizonytalan nyugdíjas anyagi helyzetet eredményez a későbbiekben. Ezért elengedhetetlenül fontos a döntéshozók szerepe a lakosság pénzügyi tudatosságának növelése, valamint a nyugdíjtudatosság oktatása kapcsán. Kedvező körülménynek számít hazánkban a 2017-ben megalkotott Pénzügyi tudatosság fejlesztésének stratégiája, amely állami szinten kívánja a pénzügyi tudatosság

szintjét elfogadható szintre emelni. Ennek átültetése a gyakorlatba egyelőre kevés eredményt hozott, ugyanakkor mindenképpen fontos kiindulópontja a pénzügyi, és ezen belül a nyugdíjtudatosság fejlesztésének.

Tanulmányunk egy tervezett, a visegrádi országokat összehasonlító elemzésorozat első része. 2021 tavaszán kibővített kérdőívünket szlovák, cseh és lengyel fiatalok is kitöltötték, ezen adataink elemzésével lehetőségünk lesz tágabb képet adni a régió 18–35 év közötti fiataljainak nyugdíjárakozásairól.

HIVATKOZÁSOK

- AEGON Biztosító (2019): Az új társadalmi közmegegyezés: egyének felkészítése egy átalakuló világban – AEGON Nyugdíj-felkészültségi kutatás.
- Ágoston, K. Cs. – Kovács, E. (2007): A magyar öngondoskodás sajátosságai. *Közgazdasági Szemle*, 54(6), 560–578.
- Ágoston, K. Cs. – Banyár, J. – Kovács, E. (2016): Mennyire tudatosan tervezzük meg nyugdíjunkt? in: Patkós, A. (szerk.) (2016): *Simonovits 70 Társadalom- és természettudományi írások Arkhimédészről az időskori jövedelmekig*. Budapest: MTA KRTK Közgazdaság-tudományi Intézet, 200–225.
- Atkinson, A. – F. Messy (2012): Measuring Financial Literacy: Results of the OECD / International Network on Financial Education (INFE) Pilot Study. *OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions*, 15, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/5k9cfs9ofr4-en>.
- Barrett, A. – Mosca, I. – Whelan, B. (2015): How well-informed are pension scheme members on their future pension benefits? Evidence from Ireland. *Journal of Ageing and Social Policy*, 27(4), 295–313., <http://dx.doi.org/10.1080/08959420.2015.1044817>.
- Benitez-Silva, H. – Demiralp, B. – Liu, Z. (2009): Social Security Literacy and Retirement Well-Being. Discussion Paper, University of Michigan, Ann Arbor.
- Béres, D. – Huzdik, K. (2012): A pénzügyi kultúra megjelenése makrogazdasági szinten. *Pénzügyi Szemle*, 57(3), 322–336.
- Béres, D. – Németh, E. – Zsótér, B. (2016): A pénzügyi kultúra személyiség-, attitűd- és viselkedésbeli komponensei. *Kultúra és Közösség*, 7(3), 89–102.
- De Bresser, J. – van Soest, A. (2015): Retirement expectations and satisfaction with retirement provisions. *Review of Income and Wealth*, Vol. 61, 119–139., <https://doi.org/10.1111/roiw.12079>.
- Coppola, M. – Wilke, C. B. (2014): At what age do you expect to retire? Retirement expectations and increases in the statutory retirement age. *Fiscal Studies*, 35(2), 165–188., <https://www.jstor.org/stable/24440305>.
- Czibik, Á. – Medgyesi, M. (2007): *A lakosság nyugdíjjal kapcsolatos megtakarítási tudatossága és hajlandósága*. Budapest: MKIK Gazdaság- és Vállalkozási Intézet.
- Grané, A. – Albarrán, I. – Guo, Q. (2021): Visualizing Health and Well-Being Inequalities Among Older Europeans, *Social Indicators Research*, 155(2), 1–25., <https://doi.org/10.1007/s11205-021-02621-x>.
- Greenwald, L. – Copeland, C. – VanDerhei, J. (2017): The 2017 Retirement Confidence Survey: Many Workers Lack Retirement Confidence and Feel Stressed About Retirement Preparations. EBRI Issue Brief, 431.

- Hauff, J. C. – Carlander, A. – Gärling, T. – Nicolini, G. (2020): Retirement Financial Behaviour: How Important Is Being Financially Literate? *Journal of Consumer Policy*, 43, 543–564., <http://dx.doi.org/10.1007/s10603-019-09444-x>.
- Holtzer, P. (szerk.) (2010): Jelentés a Nyugdíj és Időskor Kerekasztal tevékenységéről. Budapest: Miniszterelnöki Hivatal, <http://docplayer.hu/32274738-Jelentes-a-nyugdig-es-idoskor-kerekasztal-tevenysegerol.html>.
- Huston, S. J. (2010): Measuring financial literacy. *Journal of Consumer Affairs*, 44, 296–316., <https://doi.org/10.1111/j.1745-6606.2010.01170.x>.
- Huzdik, K. – Béres, D. – Németh, E. (2014): Pénzügyi kultúra versus kockázatvállalás empirikus vizsgálata a felsőoktatásban tanulóknál. *Pénzügyi Szemle*, 59(4), 476–488.
- KSH (2023): *Népesség és népmozgalom* (adatok). <https://www.ksh.hu/stadat?lang=hu&theme=nep>.
- Kovács, E. (2014): *Többváltozós adatelemzés*. Budapest: Typotex Kiadó.
- Kovács, E. (2018): Ön/gondoskodik vagy tovább dolgozik? *Biztosítás és Kockázat*, 5(4), 72–81.
- Kovács, L. – Sütő, Á. (2020): Megjegyzések a pénzügyi kultúra fejlesztéséről. *Gazdaság és Pénzügy*, 7(1), 137–146., <https://doi.org/10.33926/GP.2020.1.6>.
- Kovács, P. – Kuruczleki, É. – Rácz, T. – Lipták, L. (2021): A magyar középiskolások pénzügyi kultúrájának vizsgálata az elmúlt 10 évben Econventio-teszt alapján. *Pénzügyi Szemle*, 66(2), 179–198., https://doi.org/10.35551/PSZ_2021_2_1.
- Lambert, G. (2020): Az Insurance Europe felmérése tíz európai ország lakosságának nyugdíjcélú megtakarításairól. *Biztosítás és Kockázat*, 7(3-4), 102–112., <http://dx.doi.org/10.18530/BK.2020-3-4.102>.
- Lusardi, A. – Mitchell, O. S. (2010): How ordinary consumers make complex economic decisions: Financial literacy and retirement readiness. CFS WorkingPaper, 2010/11, Goethe University, Center for Financial Studies (CFS), Frankfurt a. M., <http://hdl.handle.net/10419/43204>.
- Lusardi, A. – Mitchell, O. S. (2011): Financial literacy and planning: implications for retirement well-being. In: Mitchell, O. S. – Lusardi, A. (eds.): *Financial Literacy: Implications for Retirement Security and the Financial Marketplace*. Oxford: Oxford University Press, 17–39.
- Lusardi, A. – Mitchell, O. S. (2014): The economic importance of financial literacy: theory and evidence. *Journal of Economic Literature*, 52(1), 5–44., <http://dx.doi.org/10.1257/jel.52.1.5>.
- Lusardi, A. (2015): Financial literacy skills for the 21st century: evidence from PISA. *The Journal of Consumer Affairs*, 49(3), 639–659., <https://doi.org/10.1111/joca.12099>.
- Májér, I. – Kovács, E. (2011): Élettartam-kockázat – a nyugdíjrendszerre nehezedő egyik teher. *Statistikai Szemle*, 89(7-8), 790–812.
- MNB (2008): Együttműködési megállapodás a pénzügyi kultúra fejlesztés területén. <https://www.mnb.hu/letoltes/0415mnbpszfamegallpodas-penzugyi-kultura-fejleszte.pdf>.
- Németh, E. – Botos, K. – Botos, J. – Béres, D. – Csernák, J. (2012): Pénzügyi kultúra és kockázatvállalás a közép-alföldi háztartásokban. *Pénzügyi Szemle*, 2012(3), 291–309.
- OECD (2013): Pensions at a Glance 2013: OECD and G20 Indicators. Paris: OECD Publishing, https://doi.org/10.1787/pension_glance-2013-en.
- OECD (2015): Pensions at a Glance 2015: OECD and G20 indicators. OECD Publishing, Paris. https://doi.org/10.1787/pension_glance-2015-en.
- OECD (2017): Pensions at a Glance 2017: OECD and G20 Indicators. Paris: OECD Publishing, https://doi.org/10.1787/pension_glance-2017-en.
- OECD (2019): Pensions at a Glance 2019: OECD and G20 Indicators. Paris: OECD Publishing, <https://doi.org/10.1787/b6d3dcfc-en>.
- OECD (2021): Pension at a Glance 2021: OECD and G20 Indicators. Paris: OECD Publishing, <https://doi.org/10.1787/ca401ebd-en>.

- Pandurics, A. – Szalai, P. (2017): A második és harmadik nyugdíjpillér szerepe a magyar nyugdíjrendszerben. *Pénzügyi Szemle*, 62(2), 214–233.
- Potóczki, J. (2017): A magyar lakosság pénzügyi kultúrájának szintje az öngondoskodás tükrében – nemzetközi és hazai kutatási eredmények, In: Farkas, Beáta – Pelle, Anita (szerk.) (2017): *Várakozások és gazdasági interakciók*. Szeged: JATEPress, 157–170.
- Prados, M. J. – Kapteyn, A. (2019): Subjective expectations, social security benefits, and the optimal path to retirement. Working Papers MRDRC WP 2019-405, Michigan: University of Michigan, Michigan Retirement Research Center.
- Van Rooij, M. – Lusardi, A. – Alessie, R. J. (2011): Financial literacy and retirement planning in the Netherlands. *Journal of Economic Psychology*, 32(4), 593–608., <https://doi.org/10.1016/j.joep.2011.02.004>.
- Sekita, Sh. (2011): Financial literacy and retirement planning in Japan. *Journal of Pension Economics and Finance*, 10(4), 637–656., <https://doi.org/10.1017/S1474747211000527>.
- Simonovits, A. (2015): Hogyan hat a nyugdíjszabályok hiányos ismerete a dolgozók döntéseire? *Közgazdasági szemle*, 62(3), 263–283.
- Vaskóvi, Á. (2018): Pénzügyi tudatosság és hosszabbodó nyugdíjas évek: Beszámoló az idei Nemzetközi Aktuárius Kongresszusról (Berlin, 2018. június). *Biztosítás és Kockázat*, 5(3), 48–57., <https://doi.org/10.18530/BK.2018.3.48>.
- Yakoboski, P. J. – Lusardi, A. – Hasler, A. (2022): How Financial Literacy Varies among U.S. Adults: The 2022 TIAA Institute-GFLEC Personal Finance Index. TIAA Institute and Global Financial Literacy Excellence Center, <https://gflec.org/wp-content/uploads/2022/04/TIAA-Institute-GFLEC-2022-Personal-Finance-P-Fin-Index.pdf>.
- Yakoboski, P. J. – Lusardi, A. – Hasler, A. (2023): Financial literacy, longevity literacy, and retirement readiness. TIAA Institute and GFLEC, https://www.tiaa.org/content/dam/tiaa/institute/pdf/insights-report/2023-01/longevity_literacy_financial_literacy_and_retirement_readiness.pdf.
- Zsótér, B. – Németh, E. – Luksander, A. (2017): A társadalmi-gazdasági környezet változásának hatása a pénzügyi kultúrára. *Pénzügyi Szemle*, 62(2), 251–266.
- Zsótér, B. (2018): A fiatal felnőttek pénzügyi kultúrájának vizsgálata. *Pénzügyi Szemle*, 63(1), 39–54.